

Posudek vedoucího bakalářské práce:

Jaroslav Soldán, Proměna věkové a pohlavní skladby zemřelých v 19. století ve vybrané české farnosti.

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha 2023.

Bakalářská práce Jaroslava Soldána je založena jako práce historicko-demografická: věnuje se proměně věkové a pohlavní skladby zemřelých osob v Písku v 19. století. Metodicky je postavena na porovnání dvou časových sond, jedné pro 20. léta 19. století, která zastihuje píseckou populaci ještě v době, kdy plně fungoval starý demografický režim a kdy se v této části Čech ještě ani v náznaku neuplatnila industrializace, a druhé pro 90. léta 19. století, kdy v českých zemích můžeme zřetelně sledovat proces demografické transformace a kdy se už i v jižních Čechách uplatnila v určité míře tovární výroba. Výchozí teze autora je, že by v tomto porovnání měla být v 90. letech patrná tendence k snižování podílu dětské složky a naopak zvyšování podílu strašících osob mezi zemřelými, což by mělo odrážet zlepšující se úmrtnostní poměry.

Vedle toho autor přistupuje k propočtu hrubé míry úmrtnosti pro roky, které leží v těsné blízkosti obou zvolených sond a pro které zároveň známe počet obyvatel Písku (díky dobovým obyvatelským cenzům). Kvůli vysoké míře pracnosti, která by dalece překračovala rámeček bakalářské práce, nebyla zjišťována věková a pohlavní struktura písecké populace (v takovém případě by bylo třeba pracovat se sčítacími operáty z vybraných cenzů, které nejsou digitalizované). Proto autor nemá možnost dospět ke specifické míře úmrtnosti jednotlivých věkových a pohlavních skupin, což by charakterizovalo úmrtnostní poměry v Písku v 90. letech zcela jednoznačně.

Protože však v dosavadních studiích pro vývoj obyvatelstva v různých lokalitách během 19. století je věková a pohlavní skladba zemřelých rovněž sledována, umožnilo to Jaroslavu Soldánovi zasadit do širšího kontextu nejen vlastní propočty hrubé míry úmrtnosti pro rok 1830 a 1890 (resp. 1900), ale i poznatky o struktuře zemřelých v Písku. Poznatky a data pro české země čerpá zejména z kolektivních Dějin obyvatelstva českých zemí a dále z klasické práce L. Kárníkové a novější publikace V. Srba. Srovnávací data pro vybrané lokality získává zpravidla ze studií, publikovaných v Historické demografii.

Celkově si autor počíná dobře a jeho interpretace jsou přiměřené, ale jednu výtku v tomto bodě mám. Když hovoří o hrubé míře úmrtnosti (hmú), opakovaně hledá souvislost mezi růstem obyvatelstva v lokalitě a růstem hodnoty hmú, což je zmatečné (s. 36-37); např. „...počet zemřelých na 1000 obyvatel stoupl, což je následek navýšení celkového počtu obyvatel během 19. století.“ A dále „...počet obyvatel Písku sice vzrostl, ale index (hmú) je prakticky nezměněný.“ nebo „Karlín měl sice více obyvatel, ale míra úmrtnosti zde byla razantně nižší“. To je ale nedorozumění: hmú není závislá na počtu obyvatel, proto se propočítává údaj na 1000 obyvatel za rok. Samotná hmú je

zde propočtena správně, nesprávná je v tomto případě jen interpretace. V tomto bodě bych měla ještě za metodicky správné upozornit, že údaje o počtu obyvatel k roku 1890 a 1900 jsou získány z webu ČSÚ, který konstruuje počet obyvatel v roce uskutečnění cenzu z dnešního územního rozsahu dotyčné obce. Zahrnuje tedy do něj i původně samostatné lokality (okolní vesnice), které jsou dnes součástí obce. Tato okolnost může zjištěnou hrubou míru úmrtnosti - zejména u obcí městského charakteru, v jejichž případě docházelo k takovému pohlcování okolních vesnic běžně – v nějaké míře zkreslit. Ze stejného důvodu postrádám zmínku o tom, kolik farností se nacházelo v Písku ve sledované době, což by mohl autor u obhajoby doplnit.

Dále lze vedle některých stylistických neobratností typu „sklizeň nebyla úrodná“ (s. 20) - v tomto ohledu je ovšem třeba říci, že se autor během práce na textu radikálně zlepšil – a zjevných překlepů, kdy je např. užito znaku % tam, kde je řeč o promile, upozornit na některá diskutabilní tvrzení v pasážích o demografické situaci v 19. století, či ve výkladu o matrikách. Namátkou několik uvádím, aby je autor mohl při obhajobě vysvětlit.

V kapitole o vývoji matrik Jaroslav Soldán uvádí (nebo alespoň to tak vyznívá), že až do státních zásahů koncem 18. století byly matriky vedeny nedůsledně (s. 13). To v drtivé většině případů ale pravda není, již od poloviny 17. století jsou matriky dosti systematicky dochovány a kvalita zápisu je většinou velmi dobrá. Také je omyl, že by Josef II. v roce 1784 zavedl do matričního zápisu užívání češtiny místo latiny a němčiny (s. 13).

V kapitole o hospodářském vývoji najdeme tvrzení, že postupující industrializace přispěla k vyliďňování venkova (s. 19). To je principiálně pravda, ale začne to platit až v druhé fázi industrializace českých zemí, tj. od 70 let. Do té doby byl rozsah průmyslové výroby tak malý, že takový efekt na venkov pozorovat nelze, navíc v českých poměrech byly v rané fázi industrializace průmyslové provozy situovány spíše mimo města, do podhorských oblastí, kde byly dostupné suroviny, energie a zkušená pracovní síla. Na vyliďňování venkova pak upozorňuje demograf Korčák ve 20. letech 20. století, nikoliv 19. století, kdy o demografické vědě ještě nemůžeme mluvit.

Sporné je také tvrzení, že „vynález parního stroje vytvořil předpoklady pokroku v zemědělství“ (s. 21) Od 70. let vývoj průmyslu jistě zpětně vede k dalšímu vývoji v zemědělství (výroba zemědělských strojů, chemických hnojiv, rozvoj potravinářského průmyslu), ale počáteční změny v zemědělství, které zvýšily výnosy a do značné míry tak eliminovaly hladomory, nemají s parním strojem mnoho společného.

V kapitole o charakteru úmrtnosti ve staré demografickém režimu připisuje šíření mikrobů mj. vysoké koncentraci lidí ve městech (s. 21). To obecně jistě platí, ale pokud se o tom mluví v souvislosti se 14. stoletím, měla by na tom být obecně doba středověku a raného novověku podstatně lépe než 20. století, neboť při tehdejší míře urbanizace žila ve městech jen velmi malá část obyvatel (10-15 %) a tehdejší průměrné město bylo většinou nesrovnatelně menší než dnešní.

Atd. Jde vlastně vždy o situace, kdy je v zásadě správné tvrzení položeno do neadekvátního kontextu.

Celkově je nutno vyzdvihnout velký kus práce, který Jaroslav Soldán od počátečních pokusů k finálnímu textu udělal. Předložený text sice obsahuje některé věcné chyby či sporná tvrzení, ale je logicky uspořádán a předložené interpretace jsou adekvátní. Autor se postupně celkem obstojně zorientoval v tématu a v potřebné míře také reflektoval odpovídající literaturu. Dramaticky se také v průběhu spolupráce zlepšila stylistická a gramatická stránka textu.

Práci Jaroslava Soldána proto doporučuji k obhájení a navrhuji hodnotit ji jako velmi dobrou.

Praha, 10.2.2024

Mgr. Markéta Pražáková Seligová, PhD.